

1 avqust—Azərbaycan Əlifbası
və Azərbaycan Dili Günüdür

Azərbaycan dili xalqımızın sərvətidir

Azərbaycan xalqının dünya sivilizasiyasına bəxş etdiyi nadir töhfələrindən biri də Qobustan və Gəmiqaya təsvirləri, həmçinin epigrafiya abidələridir. Tarixi faktlar sübut edir ki, bu qiymətli əsərləri yaradarkən xalqımız yazı növlərindən və əlifbalardan istifadə etmişdir. Qədim Manna dövlətində yerli yazı növü ilə yanaşı, heroqiflərdən də istifadə olunduğu məlumdur. Qədim albanların 52 hərfdən ibarət əlifbası vardı.

Ölkəmizdə İslam dininin yayılması ilə əlaqədar ərəb əlifbasından geniş istifadə olunmuş, yüz illər boyu ərəb dili din, elm və təhsil dili rolunu oynamışdır. Lakin əsrlərlə müxtəlif xalqların mədəni əlaqələrinə xidmət etmiş ərəb qrafikası dilimizin səs sistemini bütün dolğunluğu ilə əks etdirə bilmir, onun quruluşu və xarakteri haqqında tam aydın təsəvvür yaratmırdı. Bu çatışmazlıqlar M. F. Axundzadə başda olmaqla dövrün müterəqqi maarifçi ziyalıları arasında əlifba islahatı keçirmək ideyaları yaratmışdı. Lakin o vaxt bu ideyanı həyata keçirmək mümkün olmamışdı.

1922-ci ildə Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə Yeni Əlifba Komitəsi yaradıldı. Bu komitəyə Azərbaycan (türk) dili üçün latın, qrafikalı əlifba tərtib etmək tapşırığı verildi. Bu yeni əlifbaya keçilməsi yolunda atılmış ilk ciddi addım oldu. 1923-cü ildən etibarən latın qrafikalı əlifbaya

keçmə prosesi sürətləndirildi. 1926-cı ildə keçirilmiş Birinci Ümumittifaq Türkoloji Qurultayın tövsiyəsinə əsasən 1929-cu il yanvarın 1-dən etibarən Azərbaycanda kütləvi şəkildə latın qrafikalı əlifba təsdiq edildi. Bu hadisə Azərbaycanda savadsızlığın ləğv olunmasında mühüm rol oynadı.

Lakin Türkiyə Cümhuriyyətində də latın qrafikalı əlifbaya keçilməsi və bunun nəticəsində SSRİ-də xaricdə yaşayan türk xalqları arasında mədəni əlaqələrin güclənməsi qorxusu Sovet İmperiyası rəhbərliyində Azərbaycan əlifbasının yenidən dəyişdirilməsi planlarını yaratdı. Nəticədə 1940-cı il yanvarın 1-dən kiril qrafikalı əlifbaya keçmək haqqında qərar qəbul olundu.

Sonralar kiril qrafikasının Azərbaycan dilinin fonetik səs sistemində uyğunlaşdırılması üçün Azərbaycan kiril qrafikasında müəyyən dəyişikliklər aparıldı. Yarım əsrdən çox bir müddət ərzində kiril qrafikası ilə Azərbaycan elmi və mədəniyyətinin qiymətli nümunələri yaradıldı.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpası üçün tarixi şərait yarandı. Nəticədə 1992-ci ildə latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının tətbiqi barədə Qanun qəbul olundu.

Azərbaycan dövlətinin dil siyasətinin müəyyənləşmə-

sində ümummilli lider Heydər Əliyevin çox xidmətləri var. Dahi şəxsiyyət latın qrafikalı əlifbanın tətbiqinin Azərbaycan Respublikasının siyasi həyatında, yazı mədəniyyətimizin tarixində mühüm hadisə olduğunu nəzərə alaraq 18 iyun 2001-ci il tarixdə Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında fərman imzalamışdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti boyu Azərbaycan dilinin dövlət dilinə yalnız sözdə deyil, əməldə çevrilməsi üçün bütün gücü və cəsarəti ilə çalışmışdı. Dünyaya səpələnmiş azərbaycanlılar arasında dilimizin bir daha ünsiyyət vasitəsi, milli-mənəvi körpülər olması üçün əsl mübarizə aparmışdır. Ana dilimizi Azərbaycan xalqının ən böyük sərvəti hesab edən ulu öndər çıxışlarında tez-tez vurğulayırdı ki, milli dövlət quruculuğu prosesinin çox mühüm sərvətlərindən biri milli ədəbi dil zəminində xüsusi rəsmi dil üslubunun formalaşmasıdır. Bu səbəbdən də Azərbaycan dilini dövlətçiliyin əsas rəmzlərindən sayaraq onun saflaşması naminə vaxtaşırı olaraq xüsusi tədbirlər həyata keçirirdi.

«Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Gününün təsis edilməsi haqqında 9 avqust 2001-ci il tarixli sərəncamı da məhz bu niyyətlə imzalamışdı.

Ümummilli liderin ideyalarını layiqincə, yerinə yetirən Prezident İlham Əliyev də doğma dilimiz, milli adət-ənənələrimizə, qədim mədəniyyətimizə böyük həssaslıqla yanaşır, bu gün dilimizin inkişafının əsas qarantı da məhz dövlət başçımızın özüdür.

Aslan CƏLİLOV.

İlk qəzetlər

1631-ci ilin may ayında Fransada nəşrə başlayan «La Gazette» dünyada ilk dəfə nəşr olunan qəzet olub. Bu qəzetin sələfi isə qədim Romada yeniliklərdən ibarət «Roma əhalisinin mühüm işləri» adlanan kağız bülletenləri hesab olunur. Xəbərlərin əks olunduğu həmin bülletenlər görünən yerlərə asılır, eləcə də şəhərin adlı-sanlı adamlarına göndərilirdi.

1450-ci ildə İohann Qutenberq tərəfindən çap maşınının ixtirasına qədər vərəq şəklində yayılan qəzet son dərəcə baha başa gəlirdi.

Qəzet müasir formasını yalnız XVI əsrdə tapmışdır. Qəzet sözü italyanların işlətdikləri «gazetta» adlı sikkədən götürülmüşdür ki, bu da 1 ədəd qəzetin satış qiyməti idi.

1631-ci ildə Fransada

nəşrə başlayan «La Gazette»nin fəaliyyət dairəsi çox geniş idi. Fransa kralı XIII Lüdvik kardinal Rişelye bu qəzetdə tez-tez məqalələri ilə çıxış edirdilər. Pullu reklamlar da ilk dəfə bu qəzetdə yerləşdirilməyə başlamışdı.

Rusiyada müasir qəzetin sələfi əl yazısı ilə hazırlanan «Vestoviye pisma» («Xəbər namələri») hesab olunur. Onun günümüzə qədər çatmış ən qədim nüsxəsi 1621-ci ilə aiddir. Rusiyada çap maşını ilə başlayan ilk qəzet isə 1702-ci ildə çar I Pyotrun sərəncamı ilə işıq üzünə görmüşdü. Həmin qəzet «Vedemost» adlanır

Türkiyədə ilk qəzet 11 noyabr 1831-ci ildə «Təqvim

Vakayl» («Hadisələrin təqvim-i») adı ilə çıxmışdı. Rəsmi qəzet olan bu mətbu orqan həftədə 1 dəfə nəşr edilirdi.

Azərbaycanda isə 1832-ci ildə «Tifliskiye vedemosti» qəzetinə əlavə kimi «Tatarskiye vedemosti» adlı vərəqə doğma dilimizdə nəşr olunmuşdu. Maarifçi ziyalımız, yazıçı Abbasqulu ağa Bakıxanovun dəstəyi ilə yaranmış bu nəşr öz fəaliyyətini müxtəlif fasilələrlə 1845-ci ilə qədər davam etdirmişdi.

Azərbaycanda ana dilimizdə nəşr olunan ilk milli qəzet 1875-ci il iyul ayının 22-də Həsən bəy Zərdabi tərəfindən nəşrə başlayın «Əkinçi» qəzeti idi.

«Qəbələ».

FƏQVİMDƏN SƏFİRLƏR

24 iyul: Fransız yazıçısı Aleksandr Düma (1802-1870) anadan olub. Zəngin yaradıcılığı var, 300-ə qədər əsər yazıb. Yaradıcılığa dramaturq kimi başlayıb, lakin tarixi-macəra romanları onu məşhurlaşdırıb. Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda olub. «Parisdən Həştərxana», «Qafqaz» kitablarında Bakının tarixi abidələrindən, neftindən bəhs edib. «Üç müşketyor» romanı dilimizə tərcümə olunub, «Qanlı qaya» pyesi Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulub.

Rus yazıçısı **Nikolay Çernişevski** (1829-1889) anadan olub. «Sovremennik» jurnalını nəşr etdirib. Rus ədəbiyyatında ilk dəfə inqilabçı fəhlə obrazı (Raxmetov) yaradıb. Məşhur «Nə etməli» əsərini həbsxanada yazıb.

25 iyul: Kimyaçı alim, akademik **Sergey Lebedev** (1874-1934) anadan olub. Elmi tədqiqatları ilə dünyada ilk dəfə 1910-cu ildə sintetik butadion kauçukunu alıb.

26 iyul: İngilis dramaturqu, Nobel mükafatı laureatı **Corc Bernard Şou** (1856-1950) anadan olub. Əvvəllər jurnalist kimi fəaliyyət göstərən, sonralar ədəbi yaradıcılığa başlayıb, romanlar yazıb, daha sonralar dramaturq kimi məşhurlaşmış. Onun «Şeytanın şagirdi» pyesi Azərbaycanda səhnəyə qoyulub. Yeganə faciə əsəri «Müqəddəs Joanna» Janna Darka həsr olunub.

28 iyul: Bəstəkar, xalq artisti **Vasif Adıgözəlov** (1935-2007) anadan olmuşdur. Müxtəlif janrlı musiqi əsərləri yazıb. 4 simfonianın, 2 opera, operetta, oratoriya, 3 kantata yazmış, musiqi mədəniyyətinin inkişafında fəal iştirak etmişdir. «Çanaqqala» oratoriyası Türkiyədə səsləndirilmiş və böyük rəğbət qazanmışdır. 1990-cı ildə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının birinci katibi seçilmişdir.

Məşhur geoloq, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin mükafatı laureatı **Fərman Salmanov** (1928-2007) Şəmkirdə anadan olmuşdur. Tümen neftinin kəşfi onun adı ilə bağlıdır. Sonralar Tümen Baş Geologiya İdarəsinin rəisi, SSRİ geo-

logiya nazirinin müavini vəzifələrində işləmiş, Rusiya EA-nın müxbir üzvü olmuşdur.

Materialist alman filosofu **Lüdviq Feyerbax** (1804-1872) anadan olmuşdur.

29 iyul: rus bəstəkarı, akademik **Boris Asafyev** anadan olmuşdur. Balet musiqisinin inkişafına sanballı töhfələr verib, onun «Slavyan gözəli» baleti «Aşiq Qərib dastanı» və Nizaminin «Yeddi gözəl» poeması əsasında yazılmışdır.

30 iyul: Belçika rəssamı **Frans Mazerel** (1889-1972) anadan olmuşdur. 1909-cu ildən sonra əsasən Fransada yaşamışdır. Əsərlərində zorakılığa və istismara qarşı siyasi etirazını bildirmişdir.

1 avqust: Azərbaycan Dili və Azərbaycan Əlifbası Günüdür. 2001-ci ildən qeyd olunur.

Əməkdar incəsənət xadimi, teatr rəssamı və qrafik **Həsənağa Mustafayev** (1896—1972) anadan olub. Opera Teatrında və Musiqili Komediya Teatrında işləyib, bir sıra tamaşalara tərtibat verib, Azərbaycan təsviri sənətində ofort, ksiloqrafiya finoqrafiya texnikasını ilk dəfə tətbiq edib.

2 avqust: Azərbaycan Kinosu Günüdür. 18 dekabr 2000-ci ildən elan edilib. 1898-ci ildə «Bibiheybətde nefit fontanı» və «Balaxanıda neft fontanı» adlı xronikalarla Azərbaycan kinosunun əsası qoyulub. Həmyerlimiz İbrahim Mustafayev eyni adlı əsəri əsasında çəkilmiş «Neft və milyonlar sənəti» filmi iki seriyalı, 8 hissəli ekran əsərində Hüseyn Ərəblinski, Məmmədli Əliyev, Cabbar Qarayağdı oğlu, Qurban Pirimov çəkilmişlər.

4 avqust: Xalq artisti **Məmmədza Seyxzamanov** (1915—1984) anadan olmuşdur. Akademik Milli Teatrında işləmiş və bir sıra filmlərdə çəkilmişdir.

5 Avqust: Akademik, Əməkdar Elm xadimi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, cərrah **Mustafa Topçubaşov** (1895—1981) İrəvanda anadan olmuşdur. Tibbi-də çoxsahəli tədqiqatları olub, dünyada geniş istifadə olunan analqenziya üslubunu ilk dəfə tətbiq etmişdir.